

BÉKES ISTVÁN:

PEST MEGYEI BARANGOLÁSOK

(Kossuth Könyvkiadó, 1975. 398. old.)

Meg kell mondanom, kevés olyan rokonszenves könyvet olvastam mostanában, szinte egyvégtében, mint *Békés István* Pest megyei barangolásait. Hozzáteszem, hogy másodjára, mert három éven át vasárnapról-vasárnapra vártam a sorozat folytatását (mind a 120-at) a Pest megyei Híriapban. A tudós szerző most szinte új arcú könyvet formált a sorozatból, anyagát saját belső törvényei szerint osztva a barangolás jellegéből adódó, a megyét bemutató fejezetekre.

Kik nyertek sokat ezzel a könyvvel? Mindazok, akik a maga sokoldalúságában kívánnák megismerni Pest megyét. Nyerneke vele azok is, akik többé-kevésbé ismerik a megye helytörténelét, nekem például kitűnő szórakozást is jelentett a munkát írói alkotásként olvasni. Ugyanakkor ez az irodalmi útirajgyűjtemény a megye jelenének nagy értékű adataira is; ezáltal is értékes körképet nyerünk a megye legújabb kori történetéről.

Nehéz lenne ezt az „adattárat” községenként követni, példákat mégis idézünk. Az író feljegyzi, hogy Dányon, Kókán, Tóalmáson vagy Zsámbokon valaha magánkezdeményezésből folyt gobelinhímzés, ma a Gobelin HTSZ 2800 tagja 600 000 USA-dollár értéket termel, emellé felvázolja a gobelinművészet kisportréját is. Megtudjuk, hogy Sós-kúton, amely Anonymus szerint is Campus Putei Salsi, „Huszonyole kilogrammos falazóblokkokat, vagy 57 kilogrammos dupla blokkokat fűrészelnek ki a község központjától két kilométerre emelkedő hegy oldalából”, majd az olvasható, hogy a fejtést a múlt században olaszok kezdték. Mindez tovább színesedik, mert említi Békés De Bonoékat, az utolsó olasz családöt is.

Az író közvetlen személyes jelenléte különben is színezi a könyvet. A De Bonookról jut eszébe, hogy felesége is beköltözött talján familiából származik. Nagykörösnél azt említi, hogy dr. Törös Lászlóval, a kiváló Arany-kutatóval még 1917-ben, debreceni diákként együtt rendeztek Arany-ünnepélyt. A mai, gyönyörűen helyreállított főtű kastélyban járva azon tűnődik, hogy milyen is volt a kastély 1945 őszén, amikor *Leonyid Szoboljev* író társaságában itt járt, és „egy ifjú pedagógus házaspár ápuolt-gondozgatott a romos kastélyban apátlan-anvátlan, háborúban elárvult gyerekek”.

Ugyanakkor művelődéstörténeli összegzést is találhatunk az útirajzokban. Szinte hiányzó műfajt pótolva, összegzi a különböző emlékek állapotát, jelenlegi helyzetét, feljegyzi, ha egy kastélyt jól hasznosítottak, mint pl. Gyömrőn a Teleki-kastélyt gyermekotthonnak, vagy Süllyáson az egykori Sötér-kastélyt általános iskolának; de nem titkolja, ha szerinte más sorsot érdemel egy-egy műemléképület. Hírt ad könyvünk a megye múzeumairól, más-kor fontos helyi eredményekről tudósít. Megtudjuk, hogy Abonyi Parasztkrónikák címmel a helyi múzeum xeroxon sokszorosítva tett közzé fontos forrásokat. Ilyen válogatás a megye többi múzeumának anyagából is elkélne.

Az útirajzorosozat figyelmeztet a megye irodalmi hagyományaira (Visegrádnál pl. *Kisfaludy Károly*, *Petőfi* versére, *Arany János* tragikus és vig balladájára), de utal a közelebbi emlékekre is.

Amint arra dr. *Lőkös Zoltán* előszava is utal, az első folytatások után a szerző maga is egyre szélesebb körű kutatást végzett, forrásokat, helytörténeli kiadványokat vett kézbe. Ez sok esetben ki is tűnik az írásokból.

Dönti Péter — Bogár Imre társa — alakját említve Békés István a sziget-szentmiklósi Vöö Imre szakkörvezető krónikáját idézi, viszont egy Erdei Ferenc idézet lelőhelyére, vagy a Montesquieu ráckevői látogatását említő tanulmányra szerzőnk már nem hivatkozik. Egy későbbi, újabb kiadás esetén ezt érdemes lenne pótolni. A honismereti mozgalom résztvevői bizonyára örülnének, ha a felsorolt és más, szövegbe épült adatokat a forrásig követhetnék.

Ezt a könyvet egyszerre is végig lehet olvasni, de még jobb ismételten kézbe venni. Nemcsak a helységenkénti írások, de a hozzájuk társuló felvételek (Gárdos Katalin munkái) is beszédesen igazolják, hogy mennyivel szépült, gazdagodott Pest megye az elmúlt harminc év alatt. Tanulságos olvasmány lesz Békés István könyve a későbbi évtizedeknek is: pontos, művészi fejezetei nyomán elmondhatjuk: Ilyen volt Pest megye 1975-ben.

Kovács József László

SZÉKELY VÉRTANÚK, 1854

(Kriterion, 1975. 242 oldal)

A Téka sorozat újabb kötetei között jelent meg Székely vértanúk 1854 címmel a Makk József és Gál Sándor által vezetett Habsburg-ellenes mozgalom dokumentumaiból egy gyűjtemény. A válogatás és a bevezető tanulmány Károlyi Dénes kolozsvári történész munkája. A Téka sorozatot szerkesztő Csehi Gyula és Mikó Imre gondos és körültekintő munkájának köszönhetően, Körösi Csoma Sándor, Deák Farkas, Bölöni Farkas Sándor, Wesselényi Miklós, Torma Zsófia, Mentonich Ferenc írásai és az erdélyi jobbágyok panaszlevelei után az ezernyolcszázötvenes évek legjelentősebb székelyföldi politikai mozgalmát is megismerheti a történelmi múltunk iránt érdeklődő olvasó.

Vajon mit tud a mai fiatal az 1854-es vértanúkról? A tankönyvekben található néhány soros utalás legfeljebb az érdeklődést keltheti fel. A kutatókon és a szenvedélyes könyvgyűjtőkön kívül, úgyszólván hozzáférhetetlenek azok a forrásértékű írások, amelyekből megismerhető a mozgalom vezetőinek tragédiája.

Kossuth és Makk az emigrációban kidolgozták a felkelés tervét, az úgynevezett Tervvázlatot (1851). „A felkelést nem lehet sem strázsára, sem csatarendbe állítani. Pedig csatarend kell, kész és rendezett” — írta Kossuth (Kossuth Lajos levele Meszlényiné Kossuth Zsuzsannához). A száműzetésben élő kormányzó, aki minden energiáját az európai közvélemény és politika megnyerésére fordította, írásbeli felhatalmazást adott Makk József ezre-

desnek a Habsburg-ellenes hazai mozgalom megszervezésére. A megbízólevélben világosan megfogalmazta, hogy az ország elnyomói ellen folytatott harcában arra az elhatározásra jutott, miszerint a „nemzeti felkelést azonnal megindíthatom, s Isten, nemzetem s szövetséges népek segédelmével biztos győzelemre vezérelhessem”. (Kossuth Lajos felhatalmazása Makk Józsefnek.) Makk Józsefnek az volt a feladata, hogy Mazzini konspirációs rendszere segítségével a felkelést megszerveze. Az eredeti elképzelések szerint „a Székelyföld képzendi az organizációk és operációk bázisát”. A mozgalmat Makk József Bukarestből viszonylag könnyen irányíthatta és a fegyverek bejuttatása a Kárpátok átjáróin keresztül aránylag kevés erőfeszítéssel is megvalósítható feladatnak tűnt.

A székelyek között a közhangulat is kedvező volt. Ennek bizonyítására elég egy látszólag jelentéktelen adatot említeni: A székelyföldön a legtöbb újszülöttet (Kossuth után) Lajosra és (Bem után) Józsefekre keresztelték. Ebből a „jelentéktelen adatból” nem nehéz a lélekben érlelődő belső ellenállásra következtetni. Ez többet mond, mint a külső elfogadtatást képmutatással tetéző, szerepjátszásra utaló adatok sokasága. Amint ez lenni szokott, a titkosrendőrség is buzgón tevékenykedett, a jelentések ezreit küldte Bécsbe.

A székelyföldi titkos szervezkedés vezetéseivel Török János marosvásárhelyi tanárt bízták meg. A Mazzini-féle konspirációs elképzelésnek megfelelően, az országot területi egységekre osztották. A csíkszéki terület vezetője Veress Ignác, a csíksomlyói ferences kolostor

főnöke volt; Háromszék élére Horváth Károly került, Udvarhelyszék és Barócsház vezetőjét Gálffy Mihályra bízták, Marosszék és Aranyosszék élére Bíró Mihály kisgörgényi földbirtokost tették. Végül is a hatóságok felfedték a mozgalmat, vezetőit az árulás rendőrkézre juttatta. A letartóztatások után Makk József Erdélybe küldte Várady József volt honvéd főhadnagyot, hogy szabadcsapatokat alakítson a székely lakosságból. Őt is elfogták és kivégezték. A Habsburg-ellenes mozgalom elbukott. Török Jánost, Gálffy Mihályt, Horváth Károlyt a marosvásárhelyi Postaréten, Várady Józsefet, Bartalis Ferencet Sepsiszentgyörgyön akasztották fel. Rajtuk kívül nagyon sok résztvevőt ítéltek súlyos várfogságra. A hatalom nem kegyelmezett.

Egy forrásgyűjtemény akkor minősíthető jó összeállításnak, ha a közölt dokumentumok átfogó képet nyújtanak a mozgalomról vagy a történelmi korról, amelynek bemutatására hivatott. Ebből a szempontból vizsgálva a Károlyi Dénes által szerkesztett kötetet, elégedettek lehetünk: az olvasó reális képet alkothat magának a Habsburg-ellenes mozgalomról. A közölt anyagban a korrajz az uralkodó, s ez egyik erénye a gyűjteménynek, hiszen az olvasóközönség elsősorban a szemtanúk és résztvevők vallomásaiból akarja megismerni a történelmi kort. Talán pontosabb így írni: a nagyközönség történelmi érdeklődését regényes történetekkel lehet felkelteni és lekötöni. A „regényes” itt nem a szépítést vagy a képzelet játékát jelenti, hanem az egykori valóság közvetlen, történeteken keresztül való megjelenítését, amelyre a naplók, a levelek, a feljegyzések közzététele a legalkalmasabb. Egyébként ez a szerkesztési mód magyarázza a Téka-sorozat sikerét. A kötet összeállítóját dicséri, hogy Gál Sándor, Kossuth Lajos levelei, Vass Pál, Veress Sándor naplójegyzeti

mellett Bálint Áron közhonvéd életrajzát és naplóját is közzétette. Szép, néhány mondatos megemlékezést olvashatunk Egyed Lajosné Dávid Irma nyolcvankét esztendő özvegyasszonytól, aki 1970-ben tollba mota Várady Józsefre vonatkozó értesüléseit.

A 48-as forradalom tévedéseiből tanulva az ellenállás szervezői, a magyarokkal együttlakó népeket is be akarták vonni a Habsburg-ellenes mozgalomba. Gál Sándor tervezetében „a románokkal való kibékülést” fontos feladatként jelölte meg. Ha pedig nem kívánnának résztvenni, mindent el kell követni, hogy „neutral maradjanak”. A kötetben olvasható az Európai Demokrata Bizottság — amelynek a nagy román forradalmár Nicolae Bălcescu és Kossuth Lajos is tagja volt — románokhoz intézett kiáltványa. Ebben ma is idősebben hangzó mondatok találhatók, amelyek egyben a mozgalom haladó jellegét is jelzik: „A nemzetiség; a népek szabadsága. A nemzetiség nem gyűlölet, bizalmatlanság vagy féltékenység; ez nem versengő, ellenséges, önző érzelm, melynek következtében barbároknak neveztetnek mindazok, kik valamely nép határain kívül laknak; ez nem olyan nemzetiség, minőre királyok, fejedelmek és főurak oktattak és tanítottak”.

A Habsburg-ellenes mozgalom a dunatáj együttlakó és egymásra utalt népeinek közös demokratikus hagyományával közö tartozik.

Mit ért a vértanúk áldozata? Ezt a kérdést már a kortársak is megfogalmazták. Az európai politikai helyzet nem kedvezett a felkelésnek s a mozgalom nem tudott tömegalapot teremteni. A vértanúk áldozata azonban nem volt hiábavaló. Magatartásuk és hazaszeretetük példává emelkedett. Minden nap tettekben él tovább nemzeti létet megtartó ereje.

Fábián Ernő

Kalotaszegi írás

A CSEMADOK 25 ÉVE

Kiadta a CSEMADOK
Központi Bizottsága
a Madách Könyvkiadó gondozásában
(Brautslava, 1974. 283 old.)

Ezen a címen jelent meg a Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Szövetségének évkönyve. A Szövetség — akkor „Kultúregyesület” — 1949-ben alakult a Csehszlovákiában élő magyar lakosság társadalmi, művelődéspolitikai szervezeteként. A legjelentősebb esemény volt ez abban az időben a magyar nemzetiség életében. Az 1948. évi februári forradalmi napok győzelme tette lehetővé, hogy az ott élő — nagyjából paraszt és munkás — magyar lakosság felszabadult a csehszlovákiai burzsoázia nacionalista rémuralma alól. — Az új, a munkáshatalom törölte az emberi jogoktól megfosztott állapotot, s rendelkezéseivel visszaadta a magyar nemzetiség számára az állampolgári jogot. Ilyen előzmények után született meg a CSEMADOK, hogy elkezdje munkáját a csehszlovákiai szocialista művelődéspolitikai célkitűzéseinek megvalósításáért — a maga területén. Azóta 25 esztendő telt el. E negyedszázados időszakban kifejtett odaadó, lelkes és táradhatatlan munkásságnak állít emléket és példaképet a könyv, okulásul mind a jelen-, mind pedig az utókor számára.

A díszes kivitelezésű könyv első oldalán Varga János országos titkár köszönti az olvasót a szerkesztő bizottság nevében. Majd Ludvík Svoboda tábornok, köztársasági elnök fényképe és írása fémjelzi a tovább nyíló lapokat. Aztán írások, korabeli beszédek és fényképek a megalakulásról, az első lépésekről: „Éljen a csehszlovák—magyar testvériség!” jelszavával. Fényképek a CSEMADOK alapító tagjairól, országos és helyi dolgozóiról, társadalmi munkásairól. Munkában, sorsban megedzett parasztok, munkások, tanítók, tanárok, írók, tudósok és más értelmiségiek. Közöttük régi mozgalmi emberek, bolsevikok, partizánok, akiket éppúgy nem kímélt a burzsoá nacionalizmus népi—nemzetiségi „kollektív felelősségre vonás”-a, mint másokat. A sort a nagyok közül is a legnagyobb vezetői, kinek képe láttán megáll a lapozással az olvasó és tisztelettel adózik a nagy egyéniségnek: Fábry Zoltánnak, az írónak, a bölcsnek, a CSEMADOK örökös tiszteltbeli elnökének. A régiek közül ott van a képe

Major Istvánnak, Sas Andornak — a professzornak, az országos és helyi vezetők között is sok az ismert név: Ág Tibor, Bodnár Béla (Csoltó), Csanda Sándor (Kisújfalu), Fábry István (Rozsnyó), Koziner Imre (Rimaszombat), Deák Sándor és Szabó Gyula) (Losonc) — ma már mind-mind ismert nevek —, jöllehet a képsor még nem is teljes.

Mint minden szervezetnek, a CSEMADOK-nak is működési szabályzata határozza meg feladatait, célkitűzéseit s azok megvalósításának módját és feltételeit. Eszerint a szervezet legfőbb feladata a szocialista társadalmi rend megvalósításának szolgálata a szlovákiai magyar lakosság körében. Ennek megfelelően munkája sokrétű, s ehhez sok kiváló képességű, a célért lelkesedő, öntudatos dolgozóra van szükség. Az emlékkönyvben közzétett eredmények — mint tények — bizonyítják, hogy ilyenekkel a CSEMADOK bőven rendelkezik.

A CSEMADOK-nak rendeltetéséből és jellegzetes helyzetéből fakadóan a fő cél mellett vannak különleges részfeladatai. Mindenekelőtt küzd a múltból fennmaradt nemzetiségi megkülönböztetések és viszályok okainak megszüntetéséért. A szlovák, magyar, ukrán és lengyel nemzetiségű lakosság egymás iránti megértéséért és megbecsüléséért. A népek nemzetközi szolidaritásának eszméjéért s a békéért. Egyik igen fontos feladata, hogy küzdjön az anyanyelvi művelés és művelődés (sajtó, könyvkiadás és iskolai oktatás) feltételeinek megteremtéséért. Comenius szellemében, a lenini nemzetiségi politika elveinek érvényesítése alapján.

A célkitűzések elérésére országos és helyi rendezvényeket szervez. Ilyenek a különböző ismeretterjesztő, népművelő és munkásmozgalmi kiállítások, szemináriumok, előadások, irodalmi napok és estek (író—olvasó találkozók), nyelvtanfolyamok, múzeumi emlékszobák, népi akadémiák. Vannak évenként, állandóan visszatérő országos rendezvények. Ünnepek. Ilyen mindenképp előt a Gömör megyei, Sajó-völgyi, Gombaszögi Fesztivál, minden esztendő július havának első szombatján és vasárnapján. Tízezrek gyűlnek össze messzi vidékekről, sok száz kilométeres távolságból — saját költségükön —, hogy gyönyörködjenek az országos versenyen legjobb eredményt elért együttesek játékában. Ilyen továbbá a komáromi Jokai Napok és a galántai Kodály-napok.

Ünnepséggel emlékeznek meg minden jelentős évfordulóról. A falusi és városi szervezetek egyformán ápolják a haladó hagyományokat akár irodalmi, akár művelődéstörténeti, művészeti vagy munkásmozgalmi múltról van szó. *Szenczi Molnár Albert, Csokonai, Petőfi, Jókai, Tompa, Madách, Mikszáth, Ady, József Attila, Móricz, Jedlik Anyos, Berzeviczy Albert* és mások mellett emlékesteken ismertetik a magyar nemzeti-ségi lakossággal a szlovák irodalom nagyjait (*Jankó Král, Hviezdoslav, Bozena Nemcová* stb.), de ott van a műsoron *Dosztojevszkij, Gorkij, Solohov* stb. életműve is. Igazi népművelő munka, szocialista tartalommal, a népek egymást-megbecsülésének lenini szellemében.

A CSEMAPDOK ezt a hatalmas munkát 521 helyi szervezetében végzi számos irodalmi színpaddal, csoporttal, körrel. „Rimaszombat, mint az irodalmi színpadi mozgalom első vidéki úttörője, továbbra is fáklyavivő. Itt *Horváth Júlia* és *Mács Zoltán* munkája nyomán a járásban valóban mozgalommá nőtt e színpadi műfaj. *Simonyiban Bód Viktor, Gaál Gyula* és *Tamás Aladárné, Rimaszécsen Rigó László* vezetésével olyan színvonalat értek el az irodalmi színpadok, hogy az I. Tompa Mihály napok alkalmával magas színvonalú járási fesztivált rendezhettek.” — írja az emlékkönyv egyik fejezetében *Bodnár Béla*, a Szövetség e munkaterületének országos vezetője és irányítója.

Városok és községek a Csallóközben és Mátyusföldön, kicsi-kis falvak és bányásztelepülések a lankás hegyek tövében — egyik-másik alig 500 lakossal — irodalmi színpaddal, népművészeti csoportokkal — lanttal, tánccal, muzsikával. Öregek és fiatalok — sőt gyermekek, mert sok általános iskolának irodalmi színpada is van — egyaránt lelkes munkásai egy magasabb fokú társadalmi műveltség megteremtésének. Önmaguk

nemzetiségi kulturális életének ingyen misszionáriusai a napi munka és tanulás elvégzése után.

Külön virágzó működési terület a színpad. A népi ének- és zenekarok, táncscoportok (regösök, mesemondók) megalakulásával új lendületet kapott a Csehszlovákiában élő magyarság néprajzi anyagának gyűjtése. Néprajzi kutatócsoport alakult, amely a helyi tájegységek táncait, népszokásait és népdalait gyűjti. Ezek jellegzetes anyagát elsősorban az illető tájegységek együttesei iktatták műsorukba. A kéméndi, tardoskeddi, Rima- s Sajó-völgyi palóctáncok, az alsódoboki villózés; és banyahurcolás, a gombai és tejfalui dórejárás, a nyitraagerencséri, koloni, hetényi stb. népviseletek mind-mind gazdagon gvarapítják az egyetemes magyar népművészeti kincsesládát. Sok helyen falumúzeumot, néprajzi szobát létesítettek (Lédec, Palást, Csiffár, Gyemes stb.). Több nyomdai kiadvány jelent meg a népdal- és néptánc gyűjtéséről: *Daloskönyv* (67 eredeti népdal), *Ag Tibor és Szijjártó Jenő: Száz szlovákiai magyar népdal, Eredeti magyar táncok...* A lelkes, öntevékeny gyűjtők munkája ma már szerves kapcsolatban van mind a Szlovák, mind a Magyar Tudományos Akadémia Népzene-kutató Csoportjának munkájával.

Az emlékkönyvet ismertettük a rendelkezésünkre álló szerény keretek között. Egy könyv ismertetése természetesen sohasem lehet teljes. Különösen nem ebben az esetben, amikor egy olyan társadalmi szervezetnek, mint a Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Szövetségének negyedszázadon át kifejtett, gonddal-bajjal is tűzdelt tevékenységének gazdag eredményeit tartalmazza. Úgy véljük azonban, hogy a hevenyészve kiragadott példákkal is elértük célunkat, nevezetesen azt, hogy megfelelő módon tájékoztassuk az olvasót.

Dr. Madarász László

MUNKÁSÉLET

Válogatás a jugoszláviai Szervezett Munkás című szakszervezeti lapból (Fórum kiadás, Szabadka, 1973. old.)

Fontos művel gazdagodott a jugoszláviai magyar munkásmozgalom szakirodalma. A szakszervezeti lapként indult *Szervezett Munkás* megjelenésé-

nek 50. évfordulójára *Munkásélet* címmel közzé tettek egy válogatást a lap gazdag anyagából. A kötet a vajdasági munkásmozgalom történetébe nyújt széles körű betekintést.

A *Szervezett Munkás* 1923. január 6-án indult a CRSOJ, vagyis a Jugoszláviai Munkás Szakszervezeti Tanács magyar közlönyeként, mint a belgrádi Or-

ganizovani radni testvérlapja. A szerkesztőség először Belgrádban volt, első szerkesztői munkások, szakszervezeti funkcionáriusok voltak. A lap megjelenését az tette szükségessé, hogy a jugoszláviai munkásmozgalomban sok ezernyi magyar munkás és agrárproletár is résztvevett, s nem rendelkeztek önálló sajtóorgániummal.

„A magyar nyelvű Szervezett Munkás megindítása a jugoszláviai munkásmozgalom egy nagy szükségletét fogja kielégíteni — írja a programadó cikk. — A nagyszámú magyarajkú munkás-ságnak módja lesz ekként nemcsak állandóan figyelemmel kísérni a szakszervezeti munkásmozgalom fejlődését, hanem élénken részt is venni a szakszervezetek újjáteremtésében, valamint a harcokban ...” (Köszöntő szavunk.)

A lap kezdetben németnyelvű közleményeket is hozott, számolva a nagyszámú németajkú munkással is. Megjelenése első pillanatától széles körű levelezőhálózatot épített ki a gyárak munkásaiból és az agrárproletárokból. Az első, 1923-as évfolyam csaknem zárólag ezeket az írásokat tartalmazza. Névvel vagy név nélkül megjelenő cikkekben tájékoztatást nyújtanak egy-egy helyi jelenségről, amelyek aztán okulásul szolgálnak a lap olvasói számára. Így értesülnek a munkások a más gyárakban folyó bérharcokról, sztrájkokról, s a harcok kimeneteléről (a Ferrum-gyári védelmi harc, Sztrájk a Ferrum gyárban, A subotcai munkásság sztrájkja, Rendőri erőszak). Ezek az írások széles körű olvasótáborát érdekeltek, az előfizetések száma mégis kevés volt, így a lapnak születése pillanatától súlyos anyagi nehézségekkel kellett küzdenie, míg végül még ugyanaz év júniusában — anyagi okokból — meg is szűnt.

A szüneteltetést a szerkesztők csak ideiglenesnek tekintették. Mégis két évig kellett várniuk, míg újra megjelenhetett az újság, 1925. június 25-én. Nyereség volt, hogy új kontóban, új szerkesztőgárda irányításával jelenhetett meg, ismét Belgrádban. A korábbi szerkesztés tanulságait levouva, egy tágabb horizontu, messzebbre tekintő, nemzetközi eszméket tartalmazó lap indult útjára. A még mindig elsősorban szakszervezeti orientációjú lap kommunista irányítás alá került. Az új szerkesztők — Domány János, Samu László, Heidrich Károly és Hegedűs József — látva, hogy az osztályharc sikere a munkások kultúrájától is függ, felte-

szik a kérdést, vajon milyen színvonalon áll a munkások képzése? Így született az első számok egyikében a „Mit olvasnak a munkások?” című írás, amely tárgyilagos felmérést készített a munkások írni-olvasni tudásáról s a rendelkezésükre álló olvasnivalókról. E felmérés nyomán támadt a gondolat, hogy könyvsorozatot kell kiadni, hogy az irodalom klasszikusai eljussanak a munkások kezébe.

A Szervezett Munkás pályája tovább ívelt felfelé, amikor még 1925-ben Szabadkára költözött a szerkesztőség, s új szerkesztőgárda veszi kezébe a lap irányítását. Közéjük tartozik Harasztói Sándor, Csuka Zoltán, Kázmér Ernő, Somogyi Pál. A kommunista párt befolyása tovább növekedett. A vajdasági munkásmozgalom góca ebben az időben Szabadkára helyeződött át, s a lap így közvetlenebbül befolyásolhatta a munkások megmozdulásait. Szélesedett a látóköre is, a nemzetközi munkásmozgalom eszmei kérdéseiben indított polemikus cikksorozatot, erőteljesen agitált a munkások szakszervezetbe lépéséért (Lőrinc Péter; Ketten beszélnek. A szervezetlen munkások helyzete), s a Vajdaságban csaknem 200 000-re tehető magyar agrárproletariátus problémáit is figyelemmel kísérte.

Az 1926—27-ben még megmutatkozó gazdasági válság, a belső piac szűkülése, az ipari termelés csökkenése egyre súlyosabbá tették a néptömegek helyzetét. Ennek hatására ismét erőre kaptak a vajdasági munkás- és parasztmozgalmak. Belgrádban, Zágrábban, Szabadkán jelentős sztrájkok zajlottak le, s a Szervezett Munkás részletes tudósításokat adott az akciókról. A sztrájkokkal egyidőben megjelentek a sztrájkterörök is, akikkel szemben élesen felvette a harcot (Júdások, Nyilatkozat).

A rendőrség a sztrájkok nyomán megkezdte a munkások tömeges letartóztatását, s vádat emeltek a Szervezett Munkás ellen is. A lap fennállása alatt 17 alkalommal állt a felelős szerkesztő bíróság előtt. 1928 után egyre szélesebb fronton folytatott aktív harcot a lap. 1929-ben Jugoszláviában újabb politikai válság jelei mutatkoztak. Január 6-án, egy államcsíny következtében létrejött a jugoszláviai monarcho-fasiszta diktatúra, amely elsőként betiltotta a politikai pártokat, szervezeteket és ezek orgánumait. A betiltott lapok között elsőként a Szervezett Munkást szüntették meg.

A Fórum kiadásában most megjelent válogatás a *Szervezett Munkás* tevékenységét kizárólag a politikai és munkásmozgalmi cikkek tükrében mutatja. (A válogatás *Burányi Nándor* munkája, aki kitűnő ismertető és elemző utószót is írt a kötethez.) Pedig a lapnak a munkásmozgalmi politikai szervezésén és irányításán kívül még egy igen nagy érdeme is volt. A munkások kulturális tájékoztatását is magára vállalta, s irodalmi, művészeti izlésüket is alakította. Ezért adott rendszeres és beható tájékoztatást a 20-as évek irodalmi és művészeti áramlatairól, vitáiról, s maga is alkotóan részt vett ezekben. Első ilyen jellegű elméleti írása, a *Burzsoá művészet* még mereven elutasítja a polgári társadalom által létrehozott művészeti alkotásokat, nem ismeri el azokat a hagyományokat sem, amelyekre építhet a proletárok művészete. Ez a szemlélet a *Mi a különbség* című

írásban tetőzik, a proletkult művészet-szemléletet teszi magáévá. De később a művészetfelfogás fokozatos érése is megfigyelhető, s megjelenésének utolsó évében a lap már az új, „szociális művészetért” száll síkra. Felfigyel bizonyos írói alkotásokra, s ezek elemzéséből egy osztályharcos, de tágasabb horizontú szocialista irodalomszemlélet bontakozik ki. Az újonnan meginduló *Híd* később joggal vallhatta szellemi elődjének a *Szervezett Munkást*.

Az irodalmi és művészeti írásokkal együtt alkotna a válogatás szerkesztés, és rajzolódott volna ki a *Szervezett Munkás* teljes arca. Egy újabb kiadásnak figyelembe kellene venni ezt a körülményt.

Mindezek mellett a válogatás nagy érdeme, hogy felhívta a figyelmet egy olyan jelentős forrásmunkára, amely nélkülözhetetlen a munkásmozgalm-történet kutatói számára.

Illés Ilona

A MISKOLCI FÖLDES FERENC GIMNÁZIUM ÉVKÖNYVE, 1974

Egy 414. tanévet befejező, nagymúltú iskola reprezentatív külsejű, tartalmas évkönyvét forgatom, olvasgatom, hogy rövid beszámolóit adhassak róla. (Előfoglaltan, a honismeret szemszögéből nézve a dolgokat.)

A rendhagyó 414-es számot az igazgató bevezetője indokolja. 1960-ban ünnepelte az iskola fennállásának 400. évét. Az akkori évkönyv a jubileum jegyében íródott. Ez a mostani, tisztelgés a 30. szabad évét ünneplő Miskolc városa előtt és összegezése a legutóbbi 14 esztendő eseményeinek, eredményeinek.

Az évkönyv fejezetei sokoldalúan mutatják be az iskola életét, mintegy a közoktatásunkban történt nagyarányú változások vetületeként. Az 57 fős tantestülettel és ezren felüli tanulói létszámmal dolgozó iskola impozáns eredményei számokban, kimutatásokban, beszámolóiban sorakoznak az évkönyv lapjain. Kitűnő forrásmunka iskolatörténet készítéséhez.

A Földes Ferenc Gimnáziumban sokféle természettudományi-tagozatos osztály működik: matematika, fizika, kémia, biológia, sőt számítógépi birtokában számítástechnikai oktatás is folyik, természetesen magasabb heti óraszámban. Ugyanakkor nagyon megnyugtató az év-

könyv alábbi megállapítása: „Korunkban tudományos-technikai forradalom zajlik le. Ennek hatása a természettudományos tárgyak oktatásának előretérése... Korunk embereszménye mégsem a félkarú óriás, a szakbarbár, hanem a sokoldalúan képzett, érdeklődő, művelt embertípus.” E cél érdekében az iskola sok mindent tesz. Vegyük őket sorra.

Az iskolai könyvtár 21 000 kötetével és rengeteg folyóiratával nemcsak a szabad idő okos eltöltésére ad lehetőséget (reggel 8-tól délután 5-ig van nyitva), hanem a versenyekre, dolgozatok, pályázatok készítésére is alkalmas hely. Témabibliográfiák készítésével növelik a könyvtár használhatóságát.

Érdekes, újszerű önképzőkori élet alakult ki 1968-ban. A havonta tartott üléseken az ifjúság alkotó munkáját nemcsak irodalmi jellegű művek — ilyenek is, pl. a Földes Kulturális Napok vagy a Sárospataki Diáknapok jutalmazottjainak írásai —, hanem nagyon változatos, sokirányú témakörök jellemezték. Egyéni előadások (éltélmények, tudományos pályázatok), de kollektív műsorok is: néprajzi bemutatók egy-egy osztály gyűjtőmunkájáról, gyűjtési élményeiről, irodalmi, történelmi emlékműsorok (Dózsa, Petőfi). Az önképzőkör munkájába bevonták a tanárokat is, akik saját érdeklődési területükről, kutatásaikról,

esetleg hobbiujokról tartottak előadást. (Ezek között irodalomtörténeti, helytörténeti, néprajzi és zenei jellegűek is voltak.)

Kapcsolatot kerestek és találtak az iskola régi, neves diákjaival. Író-olvasó találkozókat rendeztek velük, muzeológusokat, néprajzkutatókat és más tudósokat, veteránokat szólaltattak meg. Mindezek a formák eleven, pezsgő önképzőköri életet teremtettek, s a kör tagságának állandó létszáma 200 körül mozgott.

A humán műveltség gyarapítását szolgálta a 25–45 fővel rendelkező Irodalmi Színpad is, mely többnyire önállóan szerkesztett, s nagyobb részt önállóan írt műsorokkal szerepelt és ért el országos sikereket is. Az „Öh szép farsang, kedves idő” — népi játékok forgatókönyvéért 3. díjat és a KISZ különdíjat kapták. A „Szóljatok játszó, regölők” versenyében ezüst fokozatot nyertek. Az Irodalmi Színpad mozgósító hatása szinte mozgalommá növesztette a diákszín-padi munkát. 1973-ban már 11 osztály lépett a pódiumra a Földes Kulturális Napon.

Külön fejezet szól hagyományaink őrzéséről. „Az igaz hazafiság egyik ismérve nemzeti múltunk, kultúránk, helytörténetünk, haladó hagyományaink ápolása...” — idézem az évkönyvből. E cél megvalósítására három munkaterületet találtak a legalkalmasabbnak:

1. Az iskolamúzeum a 400 éves jubileumra rendezett házi kiállításból keletkezett. Anyaga három részre oszlik: iskolatörténet, várostörténet és a gimnázium megújult életének eredményei. 1974-ben új helyiségben, újjárendezve nyílt meg. Értékét növeli, hogy majdnem az egész berendezés házilag készült, az iskola tanárainak, diákjainak, fizikai dolgozóinak közös erőfeszítésével, és hogy a kiállítás nemcsak múzeumi feladatokat lát el, hanem fel lehet használni szakköri foglalkozásokra és délelőtti csoportos oktatásra is. A kiállítási szekrények szemléltetésre, anyagiárolásra egyaránt alkalmasak. Az üvegezett részben az éppen kiállított anyag található (iskolatörténeti dokumentumok, országosan is jelentős személyiségekké vált egykori tanárok és tanítványok — *Szemere Bertalan, Herman Ottó, Nagyváthy János* — munkássága, másrészt egy-egy tevékenységi ág, szakkör, sportkör dokumentumai.) *Földes Ferenc*, az iskola névadójának életrajza szintén méltó helyet kap a kiállításon. A bemutató egyik része cserélhető, színes összeállít-

tás a változatos, mindig új arcú iskolai életről. A tárolásra alkalmas részben a rendezett és folyamatosan gyarapodó dokumentációt őrzik albumokban, krónikákban, iratgyűjtőkben.

2. Időszakos kiállítások. Az iskola előcsarnokában elhelyezett vitrinek adnak lehetőséget időszakos évfordulókkal, megemlékezésekkel kapcsolatos alkalmi kiállításokra. Egy-egy tanévben szinte hónaponta cserélődik az anyag. Néhány téma az egyik év sorozatából: Dózsa-emlékkiállítás, jubileumi Petőfi-kiállítás, Borsodi Diáklapok, könyvtörténeti kiállítás, az iskolák államosításának dokumentumai, felszabadulási bélyegkiállítás. Külön megmozgatta az intézet egész ifjúságát a „Városunkról, iskolánkról — mindenkinek” kiállítás, melynek létrehozásában az iskola mind a 28 osztálya vállalt egy-egy részfeladatot.

3. A néprajzi szakkört *Istvánffy Gyuláról* a neves néprajzkutatóról, az iskola egykori diákjáról nevezték el. Legfontosabb tevékenységi ága a népi hagyományok gyűjtése, főleg Borsod megye területén. Az eddig gyűjtött anyag — kb. 1000 gépelt oldal — pályamunkákká formálva két múzeum adattárában van. A gyűjtőpályázatokra beadott dolgozatok nagyon változatosak: népi erdőgazdálkodás, kenderfeldolgozás, népi gyógyítás, kismesterségek, földrajzi nevek, népmesék, hiedelmek, lakodalmi szokások, bányász-hagyományok, 48-as hagyományok. Néhány diák kérdőívek kitöltésével 64 településről szolgáltatott adatokat a palóc-kutatás számára.

A gyűjtőmunkára pesti, debreceni és miskolci etnográfusok segítségével készítik fel a szakkör tagjait, s a gyűjtés során a legmodernebb segédeszközöket (keskenyfilm, diafénykép, magnó) is felhasználták. A szakköri munka eredményeit szóban az önképzőkörben és a Földes Kulturális Napon, írásban az iskolaujságban s legutóbb pedig önálló kiadványban ismertették.

A Földes Kulturális és Önkormányzati Nap az iskolai KISZ-szervezet legjelentősebb eseménye. Kora tavasszal rendezik, s itt válik lehetővé a tanulók némes versengése; vers- és prózamondás, ének és szólóhangszer, irodalmi színpadok vetélkedője, s a szakszűri által elfogadott tanulmányok bemutatása.

Az iskolaujság „Jót, s jól” címen 1967. óta jelenik meg, általában évente négyszer. A hagyományok feltárását és őrzését jelzi néhány cikkcím: Borsod-Abaúj-Zemplén megyei várak, Tardi la-

kodalom, Perczel Mór unokájánál, Kopjafák, Iskolánk története.

Az évkönyv végén 23 oldalnyi változatos fényképanyagot találunk az elmúlt 14 év mozgalmas munkájának dokumentumaként. És mégis valahogy hiányérzetem támadt, amikor végére értem az évkönyvnek, mely valóban imponáló összegezése egy jól szervezett iskolaközösség célratoró, eredményes munkájá-

nak. Az „aprómunkából” azonban nem kaptunk ízelítőt. Pedig egy érdekesebb tanulmányrészlet, gyűjtési eredmény színesebbé tette volna a beszámolót. Mert az, amit és ahogy a Földes Gimnáziumban csinálnak, sok tekintetben úttörő és példamutató, ezért részletesebb megismerése a honismeret munkásai számára is tanulságos lenne.

Czakó György

MÁNDICS MIHÁLY:

A CSÁVOLYI ISKOLA

(Tankönyvkiadó, Bp., 1975. 107. old. és melléklet)

A „Pedagógia időszerű kérdései hazánkban” című sorozatban megjelent kötet szerkesztője az előszóban azt mondja a szerzőről: „... az újfajta iskolaigazgatók olyan típusát képviseli, aki nem a nevelésmélet vagy a pedagógia egyéb területén nyújt teljesítményt, hanem a szervezés és a társadalmi kooperáció mestere”.

Ennek az iskolának nincsenek tudós tanárai, diákjainak nevét sem kapta szárnyra az országos hír, nem folynak az intézményben olyan kísérletek, amelyeknek kimenetelét érdeklődve figyelné az országos vagy akár a szűkebb szakmai közvélemény. Akkor hát végül is mit tudnak Csávolyon, pontosabban, mint tudnak jobban, mint az ország más falusi iskoláiban, mi indokolja munkamódszerük, tapasztalataik közreadását?

Tudják mindenekelőtt, hogy az iskola ma még nem hagyatkozhatik kizárólag azokra az anyagi eszközökre, amelyeket az állami költségvetés ad a számára, s ezzel a helyzettel még bizonyára hosszú ideig számolni kell. De Csávolyon azt is tudják, hogy a társadalmi segítség, még ha forintokban mutatkozik is, elsősorban mégsem anyagi természetű, hanem szellemi, társadalmi, közösségi értékeket szabadít fel, s legfontosabb benne az, ami a kialakulás folyamatában, a közösségi, társadalmi kapcsolatok jellemformáló erejében realizálódik. Így válhat fontos pedagógiai funkciók hordozójává egy, az eredeti helyén kiselejtezett, elavult gép vagy egy szivességből elfuvarozott kocsi hornok, s emelkedhet piaci értékének többszörösére.

Mi különbözteti meg azt a segítséget, amelyet a csávolyi iskola egy-egy helyi üzemtől, intézménytől kér és kap a „tarhálás”-tól? Mindenekelőtt talán az, hogy az ilyen kapcsolatok a csávolyiak gyakorlatában mindig két oldalúak. Vagyis ők nemcsak kérnek és kapnak, hanem mindig adnak is: műsort, munkát, s mindent, amire képesek.

Óhatatlan, hogy felmerüljön az olvasóban a kérdés, mennyit segít ebben a szervező munkában az iskolaigazgatónak az az „apró” többlet, amelyet más falusi iskolaigazgatókkal szemben élvez, az hogy országosan ismert ember, országgyűlési képviselő? A könyv írója is őszintén tárgyalja ezt a kérdést és félreérthetetlenül megmondja: nagyon sokat. Csakhogy Mándics előbb volt közösségi ember, előbb munkálkodott az iskola és a társadalom kapcsolatán, mintsem hogy országgyűlési képviselő lett volna.

Másrészt az is nyilvánvaló, hogy a Mándics könyvében leírt problémákkal más igazgatók is küzdenek, s különböző színvonalon és eredménnyel meg is birkóznak velük. Így a könyvben olvasható leírások módszertani tapasztalatcserének is minősíthetők, s bizonyára nem egy ötlettel járulnak majd hozzá más falusi iskolaigazgatók munkájának színvonalasabbá tételéhez.

Ami a *Honismeret* olvasói számára Mándics könyvét a fentiekén túl még érdekessé teszi, az a csávolyi iskolában folyó magas színvonalú honismereti-helytörténeti munka, amelynek eredményeiről bőven szól a szerző a *Honismeret és hazaszeretet* című fejezetben. A függelékben az iskola honismereti szakkörének munkatervét is közli.

Mándics könyve nagyon hasznos kiadvány, s méltán tarthat számot a pedagógusok és általában a falu közéletével foglalkozók érdeklődésére. A könyv végén közölt fényképek illusztrálják az iskola technikai felszereltségét, s izdít-

tőt adnak az intézményben folyó sokszínű pedagógiai munkáról.

Ha valamit mégis — negatív előjellel — szóvá tehetünk a kiadványban, az a fogalmazás helyenkénti pongyolósága, amit szigorúbb szerkesztői munka kiküszöbölhetett volna. A másik pedig az, hogy a könyv szerzője több oldalon át sorolja fel azokat az országos, megyei és járási közéleti személyiségeket, akik a csávolyi iskola fejlődését segítették. Mándics minden bizonnyal okkal állít emléket a nevezettek tevé-

kenységének, de azt hisszük, hogy talán maguk az érdekeltek is jobb néven vették volna, ha nevéük nem ily módon kerül megörökítésre. És ha már nevek felsorolása mindenképpen szükségesnek látszott, talán helyesebb lett volna, ha azoké kerül a listára, akiket a szerző most így említ: „A felsorolaton kívül még a tanácsstagok, szülők, gyermekek, helybeliek és nem községünkben lakó emberek segítettek munkánkat.”

Dr. Csulák Mihály

DR. JÓKAI MÓR:

KERTÉSZGAZDÁSZATI JEGYZETEK

(Mezőgazdasági Könyvkiadó,
Bp., 1975. 80 old.)

Jókai Mórt a regényíró, a nagy magyar mesemondót ismerjük. Azt is tudjuk róla, hogy szeretett kertészkedni, mai kifejezéssel élve a szőlő és a gyümölcsös volt a hobbjá, kedvenc időtöltése, pihenése. De hogy ennyire szeretete, ilyen lelkesedéssel, korabeli, sőt ma is helytálló szakértelemmel kertészkedett,

ezt csak most ismerhettük meg a Mezőgazdasági Könyvkiadó Vállalat új kiadásából: Jókai Mórnak 1896 óta meg nem jelent írásából, a „Kertészgazdasági jegyzetek”-ből.

Szakkönyv ez, vagy olvasmány? Mindkettő. Figyelmet lekötő, érdekes gazdaságtörténeti elemeket tartalmazó, elbeszélő szakkönyv. Saját munkáját, tapasztalatait írja le Jókai, bukásait azért, hogy más elkerülje, sikereinek titkát, hogy tanuljanak belőle kortársai. Közben megismerjük a szőlészet és gyümölcsstelepitések múlt század végi helyzetét, problémáit. És el kell ismernünk: néhány jó módszert a ma embere is tanulhat.

A házkörüli szőlőben, gyümölcsösben még mint szaktanácsadó könyvnek is jó hasznát lehet venni.

Hogyan szánta rá magát Jókai egy kertészeti szaktanácsadó könyv kidolgozására — éppen a „Kárpáthy Zoltán” írása közben, amikor ezért a könyvért a kiadójától még „dorgatoriumot” is kapott: „Hallja az úr! Vagy regényt írjunk, vagy paszulyt öntözzünk.”

Ő maga ad erre választ:

„No hát én jogot érzek ehhez a messze elhordó kérdéshez hozzá szólni; mert énnekem van filloxerám is, peronoszporám is, dematoforám is, melyek a szőlőkerteimnek kétharmadát, a míg azokat nem védtem, teljesen elpusztították; — s mikor aztán a megmaradt harmadrészt védelmezni kezdtem (Molnár István igazgató oktatása szerint), küzdelmemet tizenhárom év óta évről-évre fokozott diadal jutalmazza; úgy hogy ez a megmaradt szőlőkertem soha szebben nem díszlett, mint a mióta a hármas ellenség ostromolja...”

És leírja a 13 év küzdelmét a hármas ellenséggel úgy, hogy olvasása a regény

élvezetét, megfigyelése a szakkönyv ismereteit nyújtja. Egyszerűek és meggyőzőek elvei, nemcsak azért, mert saját tapasztalatára épül, hanem mert kifejezőmódja eredeti, mindenki értelméhez szóló.

„A szőlő nem engedelmes jobbágy, mint a krumpli, a ki tudja már a kötelezettségét: — a szőlő a szolgabíró, aki munkára hajt s halasztást nem enged. Aki szőlőt ültet, nagy urat vesz magának.”

Vagy a rigolirozás szükségességéről lehetne-e meggyőzőbben szólni, mint így: „Mert rigoliroztatni jó magyarul annyit tesz, mint a gazdának saját földjét mégegyszer megvenni.”

Jókai Mór a kertész, saját megfigyelése alapján még a tudományos állásponttal is szembeszáll:

„Előbbeni följegyzésemben egy mérész állítást kockáztattam: azt, hogy a mézharmat teremti elő a levéltetűt, amit eddig valamennyi természettudós megfordítva állított, hogy a levéltetű fecskendi ki magából a mézharmatot.

De ez határozott valótlan!”

És érvel két oldalon keresztül amiből az tűnik ki, hogy megfigyeléseket, feljegyzéseket végez, hipotéziseket állít fel és ismeri a tudományos eredményeket, állásfoglalást.

De ki, vagy mi Jókai tanítója e kényes tudományban, mint a szőlő és gyü-

mölcsstermelés? Leírja, hogy amikor a svábhgyei telkét megvásárolta Schweitzer hegedűgyárostól, az csak gödör, törmelék, bozót volt, amibe még borz, kigyó, sőt róka is lakott. Feltette magának a kérdést:

„Hol kezdjem én most a munkát ebben az amerikai ösbozótban?”

Hát csakhamar jött valaki, aki meghozta a kérdésemre az illetékes választ. — Ez volt az északi szél.”

Aztán ilyen fejezetcímek következnek: „Hogyan fogtuk meg a földet?” „Az én módszerem a víz megfogására.” „Hogyan fogtuk meg a napot?”

Ezalatt a címszók alatt komoly agrotechnikai tanácsokat kapunk úgy, hogy észre sem vesszük, mert mintha regényt olvasnánk.

Végül olyan csemegével is szolgál, mint a sziklakert-létesítés, fügefanevelés, májusi fagy elleni védekezés.

A könyv mindössze 80 oldalas. Aki szereti a kertészetet és Jókai nyelvezetét, az a könyv elolvasásával egyszerre szerez magának szellemi élvezetet és szakmai tudást.

Jókai Mór ebben a könyvében írja: „A gyümölcskertész a jövőendő számára dolgozik”. A nagy mester e könyvével a ma emberének is üzen: szeressük, értjük, fejlesszük kertjeinket és használjuk fel ehhez elődeink ismereteit is.

Szegő Lajos

LENGYEL DÉNES:

BENEDEK ELEK

(Gondolat, Bp., 1974. 276 old.
és 22 fénykép)

A mindnyájunk által ismert és tisztelt irodalomtörténész, Lengyel Dénes tollából *Benedek Elekről* szóló monográfia jelent meg. Elsőrendűen abban segít bennünket ez a munka, hogy Benedek Elekét ne csak mint mesefírórt tartsuk számon, hanem novella-, regényírói, lapszerkesztői munkásságát is megismerhessük. De ugyanakkor személyiségét is közel hozza az olvasóhoz „az irodalomtörténész unoka”, aki művek, levelezések, egykori emlékek, saját kutatásai alapján bizonyítja be, hogy Benedek Elek valójában „több volt, mint Benedek Elek összes művel”. Aki egész életével példázta azt az életelvet, amelyet az 1929. augusztus 16-án *Szentim-*

rei Jenőnek írt befejezetlen levelében így foglalt össze: de „fő, hogy dolgozzanak...” Benedek Elek, Elek apó, Elek nagyapó dolgozott egész életében. Ezt legjobban a monográfiában közölt életút példázta és a kötet végén felsorolt „bibliográfiai tájékoztató”. Eszerint Benedek Eleknek mintegy háromszáz önálló kötetben megjelent művét tartják számon.

Hetven év (1859—1929) történetét ismerhetjük meg a monográfiából; egy gazdag élet minden rezdülését, örömét, gondját, bánatát, munkásságát, szülőföld-szeretetét, Erdővidék csodálatos tájait, a szülőhelyet: Kisbacont és környékét, majd az itt épített kúriát, melyben emlékházat rendezett be a hálás utókor.

Benedek Elek pályafutását, irodalmi, közéleti tevékenységét a szülőföld, a családi élet élményei, az udvarhelyi kollégium, a gyűjtőutak, a képviselőválasztás, az újságíráskodás, a csángó kite-

lepités élményei határozták meg. Benedek Elek igazi hazája a Székelyföld. A családi hagyomány, az ősi föld, a falu népe és költészete is ide kötötte; bár Budapesten töltötte élete nagy részét (1919-ig), ott mégis örökké „vendég”-nek érezte magát. A köteleességteljesítésnek, és a feladatok vállalásának hagyományát — mely egész életét meghatározta — a szülőktől, elsősorban apjától örökölte.

A mesélő, a meseíró Benedek Elek mellett talán a népköltési gyűjtő a legjelentősebb, aki Kriza János nyomdokain jár. De nemcsak a szépiró, a meseíró, a népköltési gyűjtő, hanem az újságíró, a lapszerkesztő Benedek Eleket is megismerhetjük Lengyel Dénes monográfiájából. Szerkesztője, munkatársa az Ország-Világ képes hetilapnak, a Nemzeti Iskola tanügyi hetilapnak, a Magyarság és a Magyar Világ napilapnak, a Magyar Kritika folyóiratnak, a Néptanítók Lapjának, majd a Jó pajtás, a Cimbora című gyermekújságnak. Újságírói munkásságát — olvashatjuk — „a szerkesztő hozzáértése, esztétikai igényessége, erkölcsi szigorúsága” jellemezte. Olyan munkatársai voltak pl. a Nemzeti Iskola című tanügyi hetilapnál, mint *Gárdonyi Géza, Palágyi Lajos, Gaál Mózes, Jancsó Benedek*, akik tanítók, tanárok, de ugyanakkor jelentős írók is voltak.

A meseíróról megtudjuk, hogy „meséinek sokasága olyan tengerre emlékeztet, amelynek eddig még csak a partvidékét kutatták fel. „Meséinek, történeteinek színtere a szülőföld, szereplői pedig a falu ismert alakjai. Meséiben az erkölcsi motiváció foglalkoztatta legjobban. Lengyel Dénes így ír erről: „A magyar mese- és mondavilág erkölcsi, világszemléleti nevelőhatása azért jelentős, mert a szegényparasztnak évszázados tapasztalatának, társadalmi viszonyainak, vágyainak tükröképpé mutatja be.”

Külön fejezetben Kovács Ágnes — a népmesék tudományos kutatója — elemzi Benedek Elek meséinek a nyelvét. A mesemondó Benedek Elek „stílusával veszi birtokba a mesét” — olvashatjuk. Stílusát a közvélemény is a magyar nép mesemondó nyelvének tekinti.

Aligha sokan ismerik Benedek Elekét, a történetírót. Pedig a „Magyar nép múltja és jelene” című 2 kötetes műnek, valamint a 18 kötetre tervezett „Nagy magyarok élete” című sorozatnak — 13 kötet készült el — ő a szerzője. Ezzel a sorozattal az volt a célja, hogy történelmi ismereteket nyújtson és formálja a felnövekvő nemzedék tudatát.

Mely emberi őszinteséggel, szeretettel ír Lengyel Dénes Benedek Elek „Édes anyaföldem” című 2 kötetes munkájáról, melyet 60 év önéletrajzi vallomásának tekinthetünk. Híven tükrözi Benedek Elek emberi tévedéseit, politikai bukásait, naívságát, őszinte jellemét. Vallomás a szülőföldről, a családról, falujáról, népéről. Beszámoló sokoldalú, gazdag tevékenységéről. Memoár, korrajz és napló egyszerre.

1919-ben hazatért szülőföldjére. Az a célja, hogy realisan mutassa be a Székelyföld világát, de úgy, hogy „ne teremtsen tájirodalmat”. Író, újságíró, szerkesztő, a gyermekek — és mindenki — Elek apója, aki távol a világ zajától szervezi, igazítja az erdélyi magyar irodalmi életet. Hitvallása, hogy Petőfi zászlaja alatt a fiatalokkal akar harcolni. A Petőfi centenáriumnak számára az erdélyi magyar irodalom programjának meghirdetését jelentette. A gyermekek és a szülők nevelőjét ismerhetjük meg a Cimbora című gyermeklap szerkesztőjében. 1923-ban vette át a lap szerkesztését és folytatta 1929. augusztusáig, amikor halálával a lap is megszűnt.

Bemutatja Lengyel Dénes Benedek Elekét, mint Ady védelmezőjét, a budapesti „székely-est” szervezőjét, a falu és város közelítésén fáradózó közéleti embert, aki felolvasóesteken igyekszik e két világot egymással megismertetni, egészen 1929. augusztus 19-én bekövetkezett haláláig. Halálát szépen idézi Szentimrei Jenő „Vágtat az élet” című versében, midőn így ír:

„Vén fenyő a szírtíról

Így dől: tövestül, ám töretlenül.

Főlundulásakor gyárkémény is így dől.
Egész ember így dől ki, emberül.”

Külön ki kell emelnünk még a Benedek Elek „Utóéleté”-ről szóló fejezetből a kisbaconi emlékházzal foglalkozó részt. Az író halálának 40. születésének 110. évfordulóján, 1969-ben nagy ünnepség keretében avatták fel, ahol a beszédet tartó Balogh Edgár többek között kiemelte: „Benedek Elek nemcsak író volt, hanem bölcs, szervező, népvész, akiben a romániai magyarság jobbik eszére talált.” Javasolta, hogy ide gyűjtsenek össze mindent, ami Benedek Elektől származik, ami róla szól. Emlékháza „ne kegyhely legyen, hanem dokumentumait, megjelent kötetin nem nyitott és a jövőbe lendítő szellemi rajthely.” 1969. május 25-én nyílt meg az Emlékház kiállítás, melyet a sepsiszentgyörgyi múzeum kollektívája készített, gondozását, fenntartását pedig Ko-

vászna megye tanácsa vállalta. Az író életművének szerkesztői tevékenységének válogatását találjuk az egyik teremben. A másikban az író életét, pályafutását dokumentáló tárgyakat, eszközöket állították ki. Használati tárgyai, emléktárgyai, a látogatók koszorúi, ajánldéakai, fényképei találhatók itt. A kert is az író emlékét őrzi, hiszen fenyőit, gyümölcsfáit mind az író ültette. A kerttel szemben van a temető; benne Benedek Elek és felesége, valamint szülei sírhantja.

A kisbaci Benedek Elek Emlékkör életére vonatkozóan érdemes idézni *Bekke György* Feketeügy című könyvének egyik fejezetéből: „Az egyik vitrin fe-

lett Benedek Elek idézet: A román kétségtelen mesélt a magyarnak, úgyszólván a magyar is a románnak, íme a testvériség megvalósulása a mesevilágban. A vitrinben, az idézet alatt az első román nyelvű Benedek Elek kötet: A tálto kecke fordítása, a Ion Creanga Könyvkiadó gondozásában. Elek apó a román gyerekeknek is mesél ezután.”

Lengyel Dénes monográfiájáról összegzőként elmondhatjuk, hogy irodalomtörténetünkben hézagpótló. Gazdagsága mellett fő erénye, hogy tárgyilagosan, nem pedig rokoni elfogultsággal mondja el mindazt, amit Benedek Elek-ről nemcsak illik tudni, de kell is.

Leblancné Kelemen Mária

A LADÁNYI HIRADÓ¹

A Püspökladány Nagyközségi Tanács lapja.

Az utóbbi években öröndelen megszaporodott azoknak a helyi kiadványoknak a száma, amelyek egy-egy település életéről, jelenkori és múltbéli eseményeiről adnak rendszeresen híreket. Terjedelmük, tartalmuk és színvonaluk igen változatos, de közös bennük az a szándék, hogy a szűkebb közönségnek a szülőföldhöz, a lakóhelyhez való kötődését erősítsék. Ezeknek a községi híradóknak a sorában rangos helyet foglal el a Püspökladány Nagyközségi Tanácsának lapja, amely ízléses borítójában immár három esztendő óta jelenik meg, évente négy alkalommal.

Az első szám beköszöntőjében *Matolcsi Lajos* tanácselnök, a lap felolós szerkesztője tételesen felsorolja azokat a részterületeket, amelyekkel foglalkozni kívánnak, s ezek között szerepel a *helytörténeti falukutatás*, tehát a honismeret is. Lapozzuk hát végig az eddig megjelent számokat, s lássuk, mit sikerült megvalósítani ebben a bennünket különösen érdeklő témakörben.

A számszerint mintegy *harminc*, honismereti jellegű írást — műfajuk alapján — három csoportra oszthatjuk. Több mint *harmaduk* a „nagyobb” lélegzetvételű, *dokumentumértékű* cikk, a helytörténet legkülönbözőbb tárgyköreiből. Ezek színvonala, tudományos értéke már önmagában is olyan rangot ad a lapnak, amellyel kevés községi híradó dicsekedhet, s őszintén saj-

nálom, hogy szinte csak felsorolásszerűen említhetem őket. Mindjárt az első számban *Püspökladány régi címereiről* olvashatjuk *Kecskés Gyula* ismeretétését. Jó helyre tett írás, amelyből máris megtudjuk, hogy mit ábrázol a lap borítóján látható kép: Ladány eddigi címereinek állandó motívumát, az *ör-darut*, amely — a néphit szerint — röögő tört a lábával, hogy ha elaludván elejtené, fölriadjon rá. Ugyancsak *Kecskés Gyula* ír *Kossuth* ladányi tartózkodásának körülményeiről, idézve a kormányzó Turinból írt, s az itt töltött egyetlen éjszakájára utaló levelét (73/2). Ugyanő közöl kultúrtörténeti csemegé-számba menő adatokat Ladány szülőteréről, *Mindszenty Sámuel*-ről, aki egyebek mellett arról is nevezetes, hogy 200 évvel ezelőtt ahhoz hasonlót kezdeményezett, amit ma Olvasó népért mozgalomnak nevezünk (73/3). *Kecskés Gyulától* a további számokban találunk egy részletet *Püspökladány helynevei* című, kiadás alatt levő könyvéből (73/4), a *Rákóczi-féle* és az 1848—49-es szabadságharc ladányi vonatkozásairól (74/3), a XVI. századi Püspökladány lakosságának névsoráról (74/4), a község közoktatásának múltjáról (75/1), valamint további két fontos írást a község XVI. századbeli történetéről (75/2—3).

Tudományos értékük mellett olvasmányos is rendkívül élvezetesek *Lóherélő Nagy Sándor* emlékiratainak azok a részletei, amelyeket *Dorogi Márton* közöl, egyelőre hét folytatásban. Püspökladánynak az a neves, sőt nevezetes szülöttje — aki nemcsak a nevet adó foglalatosságról volt híres, de

¹Püspökladány, 1973. 1—4., 1974. 1—4. és különszám, 1975. 1—3., és különszám.

rejtélyes és csodás dolgokat is emlegettek felőle — elsőrendű kézirásos feljegyzéseket hagyott ránk a XIX. század első feléből. Ezek helytörténeti és néprajzi szempontból egyaránt értékesek. De megírta *Dorogi Márton* a község politikai életének felszabadulás utáni időszakát is (75/1), sőt arra is van gondolja, hogy szorgalmazza a ladányi népdalok összegyűjtését (73/1).

A püspökladányi születésű *Karacs Ferencről*, a XVIII—XIX. század fordulóján élt neves térkép- és rézmetszőről *Bellai Sándor* tollából olvashatunk életrajzi adalékokat (73/4).

Többféle szempontból is rendkívül tanulságos *Matolcsi Mária* gimnáziumi tanuló írása, amely a „Nem térkép e táj...” középiskolai pályázatra készült a *Hogyan hatott lakóhelyem népének életére a második világháború* című tanulmányának részlete (74/2). Tanulságos, mert nemcsak azt bizonyítja, hogy egy „mélyfúrás”-szerű kutatás milyen értékes történelmi adatokat hozhat felszínre, de azt is, hogy aki a lakóhely múltjához való szoros érzelmi kötődés légkörében nő fel, az már középiskolásként is komolyan és színvonalasan foglalkozhat a helytörténettel. Lényegében ugyanezt példázzák azok a riportszerű visszaemlékezések is, amelyeket a *Karacs Ferenc Gimnázium KISZ-szervezetének* tagjai gyűjtöttek és jegyezték le (74/2).

A Ladányi Híradó honismereti jellegű írásainak egy másik csoportját alkotják azok, amelyek a mozgalom nevezetesebb helyi eseményéről számolnak be. De szó esik itt *Csenki Sándor* Ladányban kiadott *Cigány népmesék* című gyűjteményének országos sikeréről (*Sípos János*, 73/1), a püspökladányi népi együttes — 1974-től Sárréti népi együttes — szerepléséről (*Csizmadia*

Lajos, 74/1), *Szűcs Sándor* 70. születésnapjára rendezett kiállításáról (*Matolcsi Lajos*, 73/4), a *Karacs Ferenc Gimnázium* néprajzi szakköre által gyűjtött Adattár jelentőségéről (*Retzei Istváné*, 74/1) — és még nem is említettük meg az összeset.

Végül a harmadik csoportnak tekintetjük azokat az írásokat, amelyek egy-egy helyi, ipari-mezőgazdasági vagy szolgáltatói üzemet mutatnak be, s ennek során röviden szót ejtenek az illető üzem történetéről is. Nem kétséges, hogy az ilyen jellegű munkáknál még bőséges lehetőség kínálkozik az üzemek múltjának részletesebb feltárására.

Külön is meg kell emlékeznünk a Ladányi Híradó különszámáról, amely *Dunkó Imre* szerkesztésében, a *Sárrét hagyományos életmódja* címmel jelent meg, s az 1974. évi sárréti napok keretében tartott néprajzi tudományos ülésnek anyagát tartalmazza, s amelynek közzétételére méltán lehet büszke a ladányi tanács. A tanácskozáson *Balassa Iván*, *Dam László*, *Varga Gyula* és *Újváry Zoltán* tartott előadást, amelyekhez korreferátum kapcsolódott.

Már e rövid ismertetésből is bizonyára kitűnt, hogy a Ladányi Híradó példamutatóan gazdag, értékes honismereti anyagot tett közzé már eddig is. Be-fejezesként szeretném felhívni a figyelmet a Híradó másik nagy értékére: a változatosságra és az ötletességre. Nem egyszer s mindenkorra szóló szabvány szerint szerkesztik ezt a lapot, így nem érződik rajta a ráuntás és a sablonosság. Szinte minden számban találunk valamilyen új ötletet, friss elképzelést. Akárhogy is nézzük, az derül ki, hogy kedvvel, örömmel, szeretettel írják és szerkesztik a Ladányi Híradót.

Halász Péter

VASKA MIKLÓS:

HÚSZ KÜZDELMES ÉV

Göcseji Helikon,
Honismereti Közlemények 5.

(Zalaegerszeg, 1973. 115 oldal)

Az utóbbi években örvendetesen bővülő termelőszövetkezet-történeti irodalmat gyarapítja *Vaska Miklós* igen olvasmányos munkája, amely a Zala megyei Nova község közös gazdasága, a

„Göcseji Vörös Zászló Termelőszövetkezet” múltjával ismerteti meg az olvasót. A tetszetős külsővel megjelent kötet szerzője azt a folyamatot tekinti át, amelynek során a néhány családost tömörítő, közösen termelő csoportból a falu határain is túlnövő mezőgazdasági nagyüzem lett.

A könyv megírásához főképpen a termelőszövetkezet jegyzőkönyvei szolgáltattak adatokat, amelyeket a szerző más dokumentumok, korabeli sajtótudósítások és visszaemlékezések felhasználásá-

val, valamint saját élményeivel egészített ki.

A „Vörös Zászló” Termelőszövetkezet története egyben Nova község agrárszövetkezeti múltját is jelenti, hiszen az egészen rövid korai időszak kivételével a község egyetlen közös gazdasága volt ez a szövetkezet.

Vaska Miklós írása két teljes évtizeden keresztül, 1949-től 1969-ig mutatja be a termelőszövetkezet fejlődését, szigorúan kronológikus sorrendben, évről-évre követve az eseményeket.

Az első oldalak a felszabadulás előtti agrárviszonyokba és a földreform helyi eseményeibe adnak betekintést. A földosztás és a termelőszövetkezeti szervezés közti időszak mezőgazdasági és szövetkezeti helyzetéről azonban nem esik szó.

A termelőszövetkezet történetének leírása 1949 második felével, az ún. „kis tszcs” megalakulásával kezdődik, az első időszak gondjainak és eredményeinek ismertetésével folytatódik. Bemutatja a szerző, hogy a biztatóan induló kis községnek milyen gondokkal kellett megküzdenie az 50-es évek nehéz viszonyai között. Részletesen ír a szerző a falu életét felbolydító két eseményről, az erőltetett tsz-szervezésről és a tagosításról. Tudósít 1956 nehéz napjairól és az ellenforradalmat átvészelt közös gazdaság helyzetéről. Részletezi a sikeres átszervezés előkészítésének és végrehajtásának eseményeit, amelyeknek eredményeképpen 1960 végére az egész község a szövetkezeti gazdálkodás útjára lépett.

A könyv további része a korszerű nagyüzemi termelés megvalósításáért végzett munkát mutatja be. A közös vagyon megteremtése és bővítése, a munkafegyelem megerősítése sok gondot jelentett, belső viszályok is nehezítették a falunyira bővült termelőszövetkezet helyzetét. A közös gazdaság azonban — amint a közölt adatok mutatják — felül tudott kerekedni a nehézségeken. A 60-as évek második felére megerősödött gazdasági alapok, jó jövedelmet elérő tagság jellemzi a novai termelőszövetkezetet.

A szövetkezet múltjának jellemzése a jubileumi, 1969-es esztendő eseményei-

nek leírásával zárul. Ebben a részben a legnagyobb teret a két szomszédos falu termelőszövetkezeteivel történt egyetülés kapja.

Vaska Miklós munkája mindvégig érdekes olvasmány, amelynek értékes vonása a sablonosság elkerülése. A szerző, mint az események tanúja, a közösség életének olyan fontos részleteibe is betekintést tud adni, amelyek a külső szemlélő előtt rejtve maradnának. A paraszti lélek vívódásainak, a nagyüzemi átalakulással járó emberi konfliktusoknak megmutatása sem hiányzik a könyvből.

A kötet azt tükrözi, hogy szerzőjét elsődlegesen a történések társadalmi jellemzői foglalkoztatják, ezeknek ad nagyobb teret. A gazdasági fejlődés tényei, összefüggései kissé háttérbe szorulnak. A termelés természeti és közgazdasági feltételeinek ismertetése is bővebb lehetett volna.

A szerkezeti tagolás alapvető szempontja az időrendiség. A különböző részek azonban túlságosan rövid időszakokat fognak át, s ez megnehezíti a fejlődés szakaszainak lehatárolását. Hasonlóképpen az áttekinthetőség rovására megy, hogy a számszerű adatok ismertetésénél a szerző nem él eléggé a táblázatos közlés lehetőségével.

A „Göcseji Vörös Zászló Termelőszövetkezet” múltját leíró könyvnek érdeme, hogy a szövetkezetet nemcsak termelő üzemként, hanem társadalmi szervezetként, emberi közösségként is bemutatja. Szerzője érdekesítő történelmi riportkönyvvé formálja, sok epizódot mutat be, érdekes és jellemző pillanatsfelvételeket ad a falu és a termelőszövetkezet életéből. A dolgok mélyére pillantani akaró munka azonban helyenként aprólékossá válik, a hosszabb idézetek nem mindig szolgálják jól a fejlődési folyamat bemutatását. Összességében azonban — ha nem is mezőgazdasági üzemtörténetként, hanem termelőszövetkezet-történeti krónikaként — jól szolgálja a szocialista nagyüzemi mezőgazdaság kialakulásának teljesebb megismerését. Az érdeklődők számára hasznos olvasmány, a további kutatás számára értékes forrásmunka lehet.

Urbán László

Kalotaszegti írás

CSONTKARCOLATOK, PORSZARUK RAJZAI

Bevezető: Kovács Dénes, Szöveg: Dr. Molnár József, Rajzok: Ughi István.

Hargita megye művelődési és szocialista nevelési bizottsága. Népi alkotások és művészeti tömegmozgalom megyei irányító központja, Csíkszereda, 1975.

„Ez a képsor legalább olyan fontos egykori vizuális kultúránk megismerése és a jövődöbelnek kimunkálása szempontjából, mint a Balladák Könyve volt megjelenése idején népköltészetünk múltjának és jövőjének jobb megértése szempontjából” — idézhetném, ha nem is szó szerint, Péterfy László szobrászművész lelkesült szavait, amelyekkel, épp hogy megtérve erdélyi útvjáról, figyelmembe ajánlotta a szóbanforgó kiadványt. Magasra tette a mércét, féltem, csalódnom kell majd a műben. Nem így történt. Sőt, bizvást elmondhatom, művelődéstörténeti értéke vetekszik a Balladák Könyvével, s e témakörből legfeljebb egyetlen hozzája mérhető kiadványt tudnék még említeni az elmúlt évek hazai terméséből, az *Erdélyi Zsuzsanna* (és mások) által lejegyzett „apokrif” imádságoknak 1974-ben Kaposvárott (*Kanyar József* levéltárigazgató gondozásában) megjelent gyűjteményét. Míg azonban e két irodalmi szövegválogatásról képek hiányában is teljes értékű beszámóit lehetne írni,

addig a csíkszeredaiak vállalkozásának teljes súlyát felmérni kellő számú reprodukció segítsége híján egyszerűen képtelenség. Ha most mégis vállalkozom erre, csupán azért teszem, mert hallgatni róla viszont vétkes mulasztás lenne.

A csíkszeredai múzeumnak nem ez az első jelentős kiadványa. Bár anyagi—technikai lehetőségeik szemmel láthatóan minimálisak, sorra jelentetik meg a filléres kiadványokat, jobbára a gyűjtők, feldolgozók sajátkezü rajzaival illusztrálva, páratlan értékű népművészeti—kultúrtörténeti anyagokról. (Intő példái azoknak, akik nálunk, összehasonlíthatatlanul jobb körülmények között, minduntalan a „keretek” hiányával mentetik a jóra való restségüket!)

A mostani kiadvány a tárgyi néprajz, ezen belül is az ábrázoló jellegű népművészeti emlékekkel foglalkozó szakágazat egyik legrégebb, legszebb, ugyanakkor — máris előlegezhetjük — legtöbb problémát rejtegető „vadászterületére” kalauzol el bennünket. A lőporszaruk karcolt díszítései, amint azt a kutatás már régen megállapította, a legarchaikusabb réteget képviselik népművészetünkben. Közülük kerülnek ki aránylag a legnagyobb számban a korai (XVI—XVII—XVIII. századi) datált emlékek is, amelyeknek számát ez a kiadvány nem kevesebb, mint 11 példánnyal gyarapította. (Pontosabban 12-vel, csak az egyik példányon az évszám nem olvasható.)

A rövid bevezető szöveg (Kovács Dénes) a kiadvány létrejöttének körülményeivel ismereti meg — tömondatos tömörséggel — az olvasót, majd a lőpor-szaruk egyenkénti bemutatása következik, a lehetőségig takarékos szövegezés-sel (Dr. Molnár József). Végül 41 képaládon összesen 54 rajz (Ughi István) mutatja be, példászerűen egzakt ábrításban, a csontrajzolatokat. (Legfeljebb az zavarhatja némileg az olvasót, hogy a kinagyított részletrajzok olykor, valószínűleg nem eléggé átgondolt képszerkesztési ötlettől sugallva, fordított képét adják az ábráknak.)

Ami a képanyag értelmezését illeti, abban a szűkös terjedelem miatt nagyon nyújthatott lényegileg újat a kisérőszövegek szerzője, inkább csak a már kialakult terminológiával próbálta szembesíteni a gyűjtőúttján felfedezett anyagot. Így is feltűnő, milyen magától értetődő természetességgel azonosítja a vissza-visszatérő jelek többségét egyik-másik égitesttel, illetve annak valamely fázisával, eltérően hazai folklór-kutatásunk némely nagyságaitól, akik a leg-elemibb csillagászati ismereteket is vonakodnak feltételezni a társadalomnak olyan rétegeiben, ahol pedig — mint például a lőpor-szarukat használó s eredetileg minden bizonnyal készítő vadászoknál — a tájékozódás legfontosabb eszközei a legutolsó időkig: nappal a Nap járása, éjjel a Hold, illetve a csillagos égbolt mindenkori képe. Hogy a lőpor-szaruk rajzolatainak valóban közük van a legfontosabb égitestekhez, azok fontosabb mozgásaihoz, azt a kiadvány ábra-anyagának tüzetes áttanulmányozása után aligha tagadhatja többé elfogulatlan szakember. Hogy azonban ez a kapcsolat az ábrák és az általuk jelzett mozgásformák, illetve állapotok, együttállások között pontosan milyen módon létesült, magyarul: miképpen működött, amikor éppen működött az ábra-rendszer, hogyan és miről tájékoztatta gazdáját, és az mire tudta felhasználni a kapott információkat, mindennek a felderítése még jórészt a jövő kutatásaira vár.

Annyi mindenesetre bizonyosnak látszik, hogy az ábrák *hajlandók* beszélni, csak értenünk kell azon a nyelvezeten, amelyen íródtak. Ez a nyelvezet pedig, amint az ugyancsak világosan kitűnik a képekből, a mindenkori *képirások* logikájával képződött, és ezzel a logikával is fejthető meg, amennyiben képek, illetve hajlandók vagyunk ezt a logikát megtanulni a saját népművésze-

tünk ilyenmő, elbeszélő jellegű képes emlékeiből.

E képirás-rendszernek legalább egy fontos jellemvonása máris, az eddig összegyűlt adatok ismeretében is, nyilvánvalónak látszik: a benne szerzőplő figurációk (elvont jelek, illetve növények, állatok, emberek stilizált jelcí) mindenkor *egyetlen, egységes* világot alkotnak! Nem beszélhetünk itt különálló, „önérvényű” képről, és ahhoz mérten alárendelt szerepű keretdíszeről, „ornamentikáról”. A növény-, állat- és emberalakok mind-mind ugyanazokból az alapelemekből épülnek fel, amelyek a maguk elemibb formájában, többé-kevésbé monoton, de mindig jellegzetes sorokba rendeződve a keret-„díszítőnyelket” is adják. *Jelhalmozóként* kell tehát értelmeznünk az összetettebb, figurális részeket is, nem pedig pillanatszerűvételek ügyetlen, bárdolatlan másolataiként, ahogyan hazai folklór-kutatásunk előszeretettel értelmezi őket. Egyetlen kivételtől eltekintve (4. ábra), amelynél a felirat betűtípusa is idegen, „tudós” előzményekre utal (benne többek között a W betűvel, ami 1682-es példányról lévén szó, erősen valószínűvé teszi a németajkú tulajdonost!), valamennyi rajzolat alakítási — következképp visszaolvasási — logikája merőben idegen mindenfajta zsánerkép-logikától!

Itt csupán megkoekázthatjuk azt a feltevést — sem terünk, sem módunk nem lévén bővebb kifejtésre —, hogy ezeknek az ábra-rendszereknek a ketőssége egyik részről „geometrikus” mintázat: svasztika, rozetta stb., másik részről „organikus” képletek: növényzet, szarvasok, emberalakok) *látszólagos* csupán! Valójában inkább arról lehet szó, hogy az *alanyi* szerepű, statikusabb fogalmazású jelek (svasztika, rozetta stb.) mellett a mozgékonyabb organikus képletek (szarvas, ember stb) mintegy *állítmá-nyi* szerepkört töltenek be, az előbbieket viselkedését „írják le” a képirások nyelvén. Mindenesetre nem árt, ha tudjuk, hogy a magyar nyelv ősi örökségű (semmiképpen sem formális, inkább dialektikusnak nevezhető) logikájától nem lenne idegen egy ilyenfajta „képolvasási” mód, lévén hogy nálunk — hasonlóan más nyelvekhez, régiekhez és jelenkoriakhoz, de korántsem valamennyihez! — nincs külön *igei* és *névszó*i szövegződés, így egy-egy szavunkról pusztán „külsőalakja” után nem döntheti el, aki nem ismeri, hogy *igei* vagy *főnévi-melléknévi* funkciót tölt be. Ha például a *hal* jelét látom egy, a mi

csontkareolatainkhoz hasonló jelhalmazban, akkor éppúgy feloldhatom — természetesen a képi „szövegkörnyezettől” függően — a „vízben élő állat” főnévi, mint a „távozik az élők sorából” igei jelentésre. És ez utóbbi jelentés, mondjuk egy égitestjellel „összeolvastva”, nyilván az illető égitest „lenyugvó”, „haladó”, esetleg éppen „holt” fázisát idézheti a diszített tárgy használójának emlékezetébe — gyaníthatólag valamely a vadászattal szorosan összefüggő, mindenképpen határozott cél szolgálatában... De ennél tovább ehelyütt már valóban nem merészkedhetünk a feltételezések terén.

Az a megállapítás viszont mindenképpen idekíváncsozik még, hogy a lőpor-szaruk ábráinak láttán erős kétségeink támadnak a néprajz-tudományunkban dogmának számító ama korszakolás jo-

gossága iránt, amely szerint népművészetünk korábbi (archaikusabb vagy primitívebb) rétege alapvetően *geometrikus* jellegű, míg az *organikus* formalemekeket felhasználó ábrázolatok a későbbi, fejlettebb fokozat termékei. Az erdélyi lőpor-szarukon — mint láttuk — együtt jelenik meg a látszatra kétféle világ, *feltételezik egymást*, sőt bátran elmondhatjuk, *csakis együtt adnak értelmes képi beszédet!*

Addig is azonban, míg a kutatás a nyitott kérdésekben több biztos szót tud kimondani, a művészetet őszintén kedvelő közönségnek, különösen pedig a népi műveltség bűvárlóinak-ápolóinak a legmelegebben ajánljuk figyelmébe az értékes erdélyi kiadványt. És bízunk benne: rövidesen hasonlókk fogják követni. Nemcsak odakinn, itthon is.

Pap Gábor

HÁROM KÖNYV A BÉKÉS MEGYEI NEMZETISÉGEK NÉPRAJZÁRÓL¹

Országgraszoló példát mutatott a Békés megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya e kötetek kiadásával, ami több szempontból is öröndetes. A hazánkban élő nemzetiségek kultúrája, művelődése, hagyományja teljesen egyenrangú lett a magyar népesség értékeinek gyűjtésével, közreadásával. E kötetek megjelenése nem csupán szándék és pénzráfordítás miatt jelentős: ki kellett termelődniük azoknak a szakembereknek, kutatóknak, akik magas szinten, egyforma biztonsággal mozognak a nemzetiségi és a magyar nyelvben, nem nélkülözve a szakmai rátermettséget. Ilyen lelkes gyűjtőket, kutatókat ismertünk meg Krupa András és Hocópán Sándor személyében.

Honismereti mozgalmunk lelkes gárdája előtt pedig követendő példaként mutatjuk fel ezeket a munkákat. Hazánk nemzetiségi vidékein — gondolom — e kötetek olvastán újabb lendületet kap majd a nemzetiségek hagyományainak gyűjtése, feldolgozása és közreadása.

Krupa András: *Jeles napok a Békéscsabán és környékén élő szlovákoknál* c. munkájában mélyreható elemzéssel

mutatja ki a helyben élő szlovákok hiedelemanyagának megmaradt emlékeit, elhalásának és bizonyos hiedelmek újraéledésének szakaszait. Adatközlői a századforduló idején még eleven hiedelemanyagot és napajnkig tartó változásait elevenítik fel előtte. Mint írja, a szlovák nyelvű szokásvilág elhalásának oka a múltban gyökerezik: az előző társadalmi rend hibás nemzetiségi politikája következtében sokan azért nem gyakorolták, mert szlovák szokásról, hiedelemről volt szó. Napjainkban hazánkban a szocialista nemzetiségi politika érvényesül. Következésképpen védi a nemzetiségek anyanyelvét és népi kultúráját is. Ennek szellemében kísérelte meg a szerző a legmélyebben fekvő réteget, a hiedelemvilágot, s a jeles napokhoz fűződő szokásokat összegyűjteni, amíg él az a nemzedék, amely nagy részüket még hitelesen ismeri.

A szerző bevezetőjében feltárja a legfontosabb helyi irodalom témájával kapcsolatos előzményeit, s a szlovákok betelepülésének történeti körülményeit, hiedelemviláguk alkotó tényezőit, a szokások 20. századbeli elhalásának szakaszait.

Anyagát — a jól bevált néprajzi gyakorlat szerint — a *téli hiedelem és szokáskör* bemutatásával kezdi, majd

¹ Krupa András: *Jeles napok a Békéscsabán és környékén élő szlovákoknál*. Békéscsaba, 1972. 220 old. — Krupa András: *Hiedelmek, varázslatok, boszorkányok*. Békéscsaba, 1974. 278 old. — Hocópán Sándor: *Méhekerek, szólások és közmondások*. Gyula, 1974. 278 old.

következik a tavaszi-, a nyári és az őszi hiedelemanyag ismertetése. Külön fejezetben tárgyalja a *hét napjaihoz* fűződő szokásanyagot. Függelékben közli a szokásokhoz kapcsolódó dallamokat is, ezeket *Sárhelvi Jenő* jegyezte le a szerző által felvett magnetofonszalagokról.

A néprajzi kutatók nagy érdeklődéssel fogadták ezt az alapos és jól sikerült munkát, s várták az újabb búvárlások, gyűjtések eredményeit. S nem is csaiódtak Krupa Andrásban. Időközben megalakult a Néprajzi Társaság nemzetiiségi szakosztálya, amely az egész ország minden nemzetiisége néprajzi hagyományának feltárását igyekszik elősegíteni, s már eddig is szép eredményeket ért el.

Krupa András 1974-ben jelentette meg *Hiedelmek, varázslatok, boszorkánnyok* című kötetét. Ebben Békéscsaba, Tótkomlós és Csanádalberti szlovák népének babonáit és hiedelmeit gyűjtötte össze. Módszere, szerkezeti felépítése az előző könyvében kialakult és bevált technikát követi.

Az anyag feldolgozásakor abból az elvből indult ki, hogy a babonák, hiedelmek, a hiedelmi szokások és rítusok a népelet természetes alkotóelemei. Változásuk, alakulásuk, elhalásuk, újra éledésük, új tartalmi és formai elemek megjelenése, működése meghatározta a tárgyalta nemzetiiségi népcsoport teljes életrendjét, amely ugyanakkor maga is változott, alakult. A végrehajtók, lebonyolítók — az adott közösség tagjai — számára nem jelentett kuriózumot, a népi élet létének szerves, elszakíthatatlan részét alkotta.

A között hiedelemanyag formájában is rendkívül pontosan tükröz bizonyos életmódbeli jelenségeket és változásokat. Szinte minden hiedelemszöveg önálló mesének, kerek történetnek tűnik, még ha csak néhány mondatból áll is a közlés. A népi babona- és hiedelemvilág azonban olyan kincs, amelyre lassan rá kell csuknunk a kincsesláda fedelét.

A szerző maga szűrte le azt a tanulságot, hogy a feltárt anyag a különböző nemzetiiségű dolgozó emberek együttélésének alkotó jellegére, kölcsönösségére és egységére hívja fel a figyelmet.

A mellékelt dallamokat — mint korábbi munkájában — itt is *Sárhelvi Jenő* jegyezte le a szerző magnetofonszalagjairól.

De nézzük — hacsak rövid felsorolás erejéig —, hogy mit talált a szerző, ami-

kor gyöngyhalász módjára lemerült a nemzetiségi kultúra mély rétegeibe. Válaszolhatunk: számos igazgyöngyöt talált. *A természet és az ember* c. fejezetben a természeti jelenségek (nap, hold, csillagok, ég, föld, villám, mennydörgés, szél, felhő, eső, szivárvány, hójég, fagy, zuzmara, kőd, harmat, hidegmeleg, változó időjárás), az emberrel kapcsolatosaknál a férfi és a nő, az egyéb személyek, a testrészek, a szerelem, az esküvő, a lakodalom, a terheség, a szülés, a keresztelő, a gyermek első éve, a szemmelverés, az ólomöntés, a halál, a temetés, az akasztott ember, a hazajáró lélek, a gyógymódok, a ráolvasás stb. hiedelemeiről olvashatunk. S így halad tovább módszeresen az ember közvetlen környezetén, a növény- és állatvilágon, az ember és a természetfölkötti lények kapcsolatán át a hiedelemmondákig.

A nemzetiiségi hagyományok és a folklór gyűjtői újabb közléseket várnak Krupa Andrásról, s c várakozáshoz csatlakoznak a honismeret hazai művelői is.

Hocópán Sándor: *Méhkereki szólások és közmondások* című könyvének kiadásában nagy segítséget adott nemcsak a kiadást szignáló Békés megyei Tanács, de a Művelődésügyi Minisztérium Nemzetiiségi Osztálya és a Magyarországi Románok Demokratikus Szövetsége is. Hocópán a közreadott, több mint 1000 közmondást és szólást szülőfalujában, Méhkeréken gyűjtötte. Méhkerék 2523 lakosú község Békés megye gyulai járásában. Ez az egyetlen település Magyarországon, amelyik a mai napig teljesen román-lakta, s kivétel nélkül mindenki beszéli a román nyelvet. A lakosság 90 százaléka földműveléssel foglalkozik, s — elzártságán és elszigeteltségén kívül — ebből következik, hogy tárháza a néprajzi kutatásnak.

Ezzel a kötetel hazánkban az első ízben jelenik meg román és magyar nyelven olyan közmondás- és szólás-gyűjtemény, amely szakszerű gyűjtés alapján dolgozza fel a magyarság körében évszázadok óta élő román nyelvű lakosság néphagyományait. Hocópán Sándor eredményesen oldotta meg a fordítás és az értelmezés, a gyűjtés és a feldolgozás nem könnyű feladatát.

A kétnyelvű kötet a román szórond szabályai szerint dolgozza fel a gazdag anyagot. A kötet végén pedig közli a román és magyar címszavak indexét, ezzel is megkönnyítve a könyv használatát.

Mutatóba idézünk néhányat a közmondásokból-szólásokból, olyanokat, amelyeknek magyar megfelelője is ismeretes: „Az igassággal messzebbre érsz.” „Mondd az igazat, és betörök a fejed.” „Úgy tud úszni, mint a balta.” „Nem mind arany, ami fénylik.” „Jó az öreg a háznál.” „Úsd a fejét, hogy meg nem sántuljon.” „Báránybőrbe bújtatott farkas.” „Tudja, mitől döglök a légy.” „Betelt a pohara.” „Egy fecske nem csinál nyarat.” „Minden cigány a maga lovát dicséri.” „Egyszer él az ember.” „Elmúlt, mint a tegnapi nap.”

Majd néhányat azokból, amelyeknek nincs magyar megfelelője: „Aki haragszik, tegye le a botot.” „Ha meleged van, bujj a kerítés alá, — ha fázol válj kam-

póvá.” „Piszkolnál (szarnál) a vármegye dézsájába.” „Keresztet hord a mel-lén.” „Ott kötözi magát, ahol fáj.” „Az elkényeztetett lány mindig szomorúan él.” „Dicsérj csak szám, majd babot kapsz.” „Olyan hosszú, hogy át tudnál pisilni rajta.” „Mig a világ nem halok meg.” „Segít a bögyörő a fenéknek.” „Fiatalság, fiatalság, nem adnának oda az öregségért.” „Csúnya, mint a vakság a szemnek.” „Bemelegedett a füle.” „Nehéz hajnalok.” „Nem fogom megenni a napjaimat veled.”

Hocópán Sándor közmondás- és szó-lásgyűjteménye sikeresen járult hozzá a hazai románság folklórkincseinek megismeréséhez, népszerűsítéséhez és jól szolgálja nemzetiségi politikánkat.

N. D.

NEMCSIK PÁL:

AZ ÓZDVIDÉKI MUNKÁSSÁG DALAI

(Bp. 1975. 255 old.)

A magyar népzenei kutatások nemes hagyományait méltóan követő, többéves gyűjtőmunka eredményeit tárja elénk legújabb művében Nemcsik Pál, az ismert helytörténész és lelkes zenebarát. A rendszerint szájról-szálló, ma már gyakran kielemezhetetlen múltba vesző dalok összegyűjtése nem kis feladatot jelentett szerzőnknek, aki az északi bányavidék tágabb környékén több éven keresztül (1968 és 1973 között) gyűjtötte a munkásság dalait. A hevesi, gömöri és borsodi táj lakói, a dalok átadói szeme-lyes, érzelmi élménynek tartják dalaik gyűjtését, közreadását. S ez is arra figyelmeztet, hogy a munkásdalok gyűjtése elengedhetetlen eleme a helytörté-
neti tevékenységnek, mert az átalakuló gazdasági-, társadalmi közegben talán már holnapra elsikkadnak a ma dalai.

Ha Nemcsik Pál munkáját méltatni akarjuk, először is magát a gazdag anya-

got, a szakszerű feldolgozást kell emlí-tenünk. A húsz falu lakóitól összegyűj-
tött 708 szöveg és az 1063 zenei adalék szemléltetően mutatja a feltárás ered-
ményét. A mű átfogja az emberi élet,
az emberi tevékenység majd minden
részét: a katonafelten keresztül a sze-
relemig, a fonóházak dalaitól a summá-
sok énekéig és a munkásénekek többfé-
le változatáig. A gazdag anyagot szer-
vesen egészíti ki a több mint száz ol-
dalas tanulmány.

De értékelnünk keli Nemcsik Pál munkáját egy általánosabb vonatkozás-
ban is: nevezetesen abból a szempont-
ból, hogy egy kevésbé ismert területet
tár fel. Ez a gyűjtés is azt igazolja, hogy
a magyar dalok történeti rétegeit, a mű-
faji vagy tematikai csoportokat szerves
kapcsolatok fűzik össze és teljes, össze-
hasonlító vizsgálatuk, de megőrzésük és
továbbéltetésük sem lehetséges hasonló
mélységű és gondval összeállított mun-
kák nélkül.

A kiadványt — sajnos meglehetősen
kevés példányszámban — a Zeneműki-
adó gondozta és bocsátotta közre.

Krisztián Béla

